

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ВИВОЗУ КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ У КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КРИЗИ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

РЯЗАНОВА Н., к. е. н., доцент Київського національного
економічного університету ім. Вадима Гетьмана

Вивіз капіталу, втілюючи собою вищу форму міжнародного бізнесу, став характерною рисою міжнародних відносин кінця ХХ – початку ХХІ ст. У світовій економіці цього періоду спостерігалось посилення інвестиційної активності та зростання транснаціональних

© Рязанова Н., 2010

ВІСНИК КНТЕУ 2/2010 ===== 65

поглинань, які свідчать про те, що вивіз капіталу став характерною рисою нового світового порядку. Незважаючи на те, що домінуючі позиції за обсягом вивозу та ввозу капіталу продовжують займати країни з розвинутою ринковою економікою, в останні роки стрімко зростає роль країн що розвиваються, та країн із перехідною економікою як таких, куди надходять прямі іноземні інвестиції. Особливо помітна роль країн групи БРІК (Бразилія, Росія, Індія та Китай) у нарощуванні інвестиційних надходжень. Ці процеси обумовили необхідність визначення ролі вивозу капіталу в сучасних умовах, його особливостей у контексті глобальної фінансово-економічної кризи та впливу на національні економіки.

У вітчизняній фінансово-економічній науці вагомий внесок у розробку проблематики вивозу капіталу здійснили такі відомі вчені, як: О. Білорус, В. Будкін, І. Бураковський, В. Вергун, Д. Видрін, А. Гальчинський, В. Геєць, Б. Губський, В. Горбатенко, А. Гуцал, М. Дудченко, П. Єщенко, Л. Кістерський, Г. Климко, В. Клочко, А. Кредісов, І. Лазепко, О. Пасхавер, Ю. Пахомов, О. Рогач, А. Румянцев, О. Соскін, В. Троненко, А. Філіпенко та ін. Незважаючи на численні роботи на тему трансграничного руху капіталів, сучасна фінансово-економічна криза внесла свої корективи у розуміння його процесів і обумовила необхідність подальшого вивчення його особливостей.

Теоретичні засади вивозу капіталу були закладені ще у XVI–XVII ст. у роботах англійських економістів Томаса Мана (1571–1641) [1] та Вільяма Стаффорда (1554–1612), які відстоювали необхідність державного втручання у формування зовнішньоторговельних відносин з метою обмеження вивозу з країни валюти (дорогоцінних металів), оскільки, на їх думку, це негативно впливало на розширене відтворення національного виробництва, і збільшення експорту товарів порівняно з їх імпортом. Останнє мало сприяти додатковому надходженню в країну золота і вкладень у національну економіку.

У XVIII ст. Адам Сміт (1723–1790), критично оцінюючи ці положення, називав їх авторів меркантилістами і на противагу їм розглядав вивіз капіталу як дієвий механізм економічного розвитку. Належачи до економістів класичної школи, він вбачав вигоди від трансграничного переміщення капіталу не тільки для національних економік, а й для загальносвітового процесу, оскільки такий рух капіталів обумовлював збільшення сукупного світового продукту та зростання капіталу [2].

У XIX ст. Карл Маркс (1818–1883) розглядав вивіз капіталу як спосіб завоювання нових ринків, переважно колоній, що крім додаткових сировинних джерел давало можливість використання дешевшої робочої сили. На його думку, основним мотивом вивозу капіталу є надлишок капіталу всередині країни-експортера та вища норма прибутку на вкладений капітал у периферійних країнах через більш високий рівень експлуатації праці, довшу тривалість робочого дня, нижчі ціни на сировину тощо [3].

На початку ХХ ст. Володимир Ленін (1870–1924), розглядаючи зростання вивозу капіталу та посилення його концентрації у формі створення міжнародних монополістичних союзів і картелів, зазначав, що вивіз фінансового капіталу сприяє експорту товарів. Він відзначив тенденцію виходу капіталу за національні межі, виділивши вивіз капіталу як одну з п'яти ознак вищої стадії капіталізму – імперіалізму, окресливши тим самим початок нової епохи міжнародного капіталу – прообразу глобального [4].

Неокласична школа 30–40-х років ХХ ст. розглядала вивіз капіталу в контексті руху позичкового капіталу в цілому, що лягло в основу досліджень з питань міжнародного фінансування та теорії портфельних інвестицій. Досліджуючи причини вивозу капіталу, аналізувався зворотний зв'язок між його концентрацією та продуктивністю в окремих країнах. Економічні школи цього та наступних періодів, не відходили від постулату надлишку капіталу, але вбачали причини його вивозу також у зростанні інтернаціоналізації виробництва, посиленні конкуренції та підвищенні темпів розвитку. Джон Кейнс (1883–1946) та його послідовники стимулюючим чинником вивозу капіталу вважали накопичення в країні іноземних платіжних засобів, як результату активного сальдо торгового балансу. Разом із тим, вони відзначали можливість стихійного характеру трансграничного руху капіталів, тобто такого, що не спричинений активним сальдо торгового балансу.

У 50–60-ті роки ХХ ст., що характеризуються розпадом світової колоніальної системи, оцінка вивозу капіталу була неоднозначною: або як процес зародження механізмів неокolonіалізму, або як дієвий захід взаємовигідного співробітництва економік різних країн. Така протилежність поглядів обумовлювалася різницею у політичних уподобаннях їх авторів. У 70-х роках ХХ ст. прийнятим було визначення, що вивіз капіталу здійснюється приватними компаніями та державою переважно з метою збільшення капіталу. При цьому зазначалось, що капітал вивозиться у підприємницькій формі (прямі та портфельні вкладення) та у формі позичкового капіталу (позики, кредити, розміщення коштів у іноземних банках).

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується посиленням процесів глобалізації, і у дослідженнях переважної більшості економістів цього періоду вивіз капіталу пов'язується з діяльністю транснаціональних компаній (далі – ТНК) реального та фінансового секторів. Науковці вбачають у цьому процесі як позитивні, так і негативні риси. ТНК, реалізуючи стратегію встановлення панування фінансової влади у світі, здійснювали експансію капіталу, переважна частина якого зосереджувалась у економічно розвинених країнах. На початку ХХІ ст. країни з розвинутою економікою вивезли у формі прямих інвестицій більше 4/5 загальносвітового експорту цих коштів (табл. 1).

Вивіз капіталу у формі прямих іноземних інвестицій *

млрд доларів США

Країни	1995–2000, середньорічні	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Розвинені країни	631	483	507	786	748	1087	1692
• Європа	451	280	307	402	690	737	1216
• Японія	25	32	29	31	46	50	73
• США	126	135	129	295	15	222	314
• Інші країни	29	36	42	58	-3	78	89
Країни, що розвиваються	74	50	45	120	118	212	253
Країни з перехідною економікою (південно-східна Європа та СНД)	2	5	11	14	14	24	51
Разом	707	538	563	920	880	1323	1996

Примітка. * Складено за даними UNCTAD.

Транснаціональні компанії були основним джерелом прямих іноземних інвестицій країн із розвинутою ринковою економікою: за 2002–2007 рр. прямі інвестиції з розвинених країн становили понад 86 % загальносвітового вивозу прямих інвестицій, при цьому лівова частка інвестиційних потоків (більше ніж 58 %) брала свій початок у країнах Європейського Союзу, в першу чергу у Франції, Іспанії та Великій Британії. У країнах, що розвиваються, і країнах із перехідною економікою ТНК продовжували розширювати свої міжнародні операції: частка країн, що розвиваються, на початку ХХІ ст. у прямих інвестиціях склала 12 %, при цьому провідні позиції займав Гонконг (Китай); частка країн із перехідною економікою була значно меншою – 1.5 %, при цьому чільне місце посідала Російська Федерація.

Розглядаючи особливості сучасних міжнародних інвестицій, необхідно зазначити, що для зарубіжних фінансових та фінансово-промислових груп інвестування коштів в економіку країн із ринками, що формуються, є вигідною формою вкладень. Незважаючи на ризики, що супроводжують іноземні інвестиції в цих країнах, у них існує дуже великий попит на фінансові ресурси, який обумовлює високу дохідність інвестицій. Зарубіжні інвестори мають можливість отримувати хороші прибутки, використовуючи західний досвід управління вкладеними коштами. При цьому в країнах-реципієнтах іноземні інвестиції сприймаються переважно як такі, що сприяють їх економічному розвитку, забезпечуючи економіку фінансовими ресурсами. Слід па-

м'ятати, що хоча збільшення іноземних інвестицій в економіки країн із ринками, що формуються, є певною мірою індикатором їх зарубіжного визнання, це не зменшує необхідність і значимість нарощування їх внутрішніх фінансових накопичень. Крім того, іноземні інвестиції не спрямовані на розвиток у країнах-реципієнтах наукоємних виробництв і тих, що конкурували б із вже існуючими у країнах-донорах. Вони орієнтуються перш за все на наближення товарів, що отримані від реалізації інвестицій, до ринків збуту, їх цікавлять сировинні ринки та ринки дешевої робочої сили в країнах-реципієнтах. З огляду на це, держави мають провадити виважену політику розвитку, що забезпечувала б розбудову національного науково-технічного потенціалу та продуктивних сил країни при залученні іноземних інвестицій.

Економічна думка кінця ХХ – початку ХХІ ст. пов'язує вивіз капіталу з процесами формування глобальної (наднаціональної) економіки, що характеризується суттєвим зростанням мобільності капіталу. На початку ХХІ ст. середньорічні темпи росту обсягів грошового капіталу, перш за все прямих інвестицій, зростали швидше, ніж обсяги реальної міжнародної торгівлі товарами та послугами. Склалася ситуація, за якої фінансовий капітал так би мовити "відірвався" від промислового капіталу та реального виробництва.

Еволюція вивозу капіталу тісно пов'язана із загальноекономічним розвитком суспільства. Спостерігається залежність між, з одного боку, змінами напрямків та обсягів вивозу капіталу, а, з іншого, циклами ринкової кон'юнктури. Дослідженням цих питань займався російський вчений Микола Кондратьєв (1892–1938). Перша нині відома хвиля вивозу капіталу припадала на початок ХІХ ст. і характеризувалася рухом капіталів у напрямку з Англії. Тоді майже 2/3 іноземних цінних паперів, що оберталися на Лондонській біржі, емітувалися країнами, які належали до периферії тодішнього світового господарства: Латинська Америка, Греція та Іспанія. Економічна криза, що розпочалася в Англії у 1825 р., зумовила припинення відтоку капіталу з країни.

Початок другої хвилі експорту капіталу припадає на 60-ті роки ХІХ ст., а її завершення співпало зі світовою економічною кризою 1873 р. Під час цієї хвилі на стадії підйому відтік капіталу знову спостерігався з Англії, але, як і у попередньому циклі ринкової кон'юнктури, з настанням економічної скрути в країні обсяги нових іноземних емісій на Лондонській біржі різко впали.

Наступна хвиля зростання вивозу капіталу почалася лише у середині 90-х років ХІХ ст. і досягла свого апогею у 10-х роках ХХ ст. Перша світова війна вплинула на зменшення обсягів міжнародного руху капіталів. Трохи згодом, у 20-роках ХХ ст., спостерігалось певне зростання міжнародного руху капіталів, але із настанням світової кризи 30-х років міжнародні грошові потоки знову були згорнуті. До

кінця 50-х років ХХ ст. міжнародний рух капіталів залишався досить обмеженим, оскільки повоєнний економічний стан країн не сприяв розвитку міжнародних фінансових відносин. У цей період лише США мали позитивне сальдо національних фінансових накопичень і відігравали основну роль у вивозі капіталу та фінансуванні міжнародних програм. Повоєнна відбудова європейської та японської економік, а також розвиток країн "третього світу" базувалися на залученні капіталів передусім із США, тобто вивіз капіталів відбувався переважно із США у ці країни.

З кінця 50-х років ХХ ст. спостерігалась активізація міжнародної фінансової, у тому числі банківської діяльності, яка базувалася на відродженні європейської та японської економіки з одночасним поступовим спадом американського домінування та на поверненні до конвертованості валют провідних промислово розвинених країн. Упродовж наступних 30 років вивіз капіталу розвивався під впливом збільшення обсягів світової торгівлі, лібералізації національної економічної політики провідних промислово розвинених країн, інтернаціоналізації банків і прогресу інформаційних технологій. Наприкінці 50-х і в 60-х роках ХХ ст. мала місце четверта хвиля вивозу капіталу, що характеризувалася зростанням міжнародного руху приватного капіталу. Однак через настання періоду "холодної війни", що характеризувався майже повним припиненням торгівлі країн Заходу із соціалістичними країнами, міжнародний рух капіталів носив обмежений характер. Хвиля вивозу капіталу, досягнувши максимуму наприкінці 70-х – початку 80-х років, обірвалася з початком боргової кризи в країнах із ринковою економікою у 1982 р.

Починаючи з другої половини 80-х років ХХ ст., із поступовою відміною валютних обмежень у промислово розвинених країнах та відкриттям національних фінансових ринків для іноземних інвестицій, спостерігалось посилення вивозу капіталу. Під час цієї хвилі вивозу капіталу зростали інвестиції у промислово розвинені країни Європи та США при порівняно малих обсягах іноземних інвестицій в економіку Японії. Більше того, з 1980-х років Японія сама стає найбільшим іноземним інвестором. Щодо країн "третього світу", то в міру поліпшення в них політичної ситуації та формування прийнятних для економічно розвинених країн механізмів захисту від некомерційних ризиків, ці країни стають привабливими для іноземних інвестицій. У 90-х роках із розпадом Радянського Союзу та початком формування ринкових відносин у постсоціалістичних країнах, в них зростає попит на іноземні інвестиції. Цей період характеризується збільшенням вивозу капіталу в країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою (постсоціалістичні країни), туди де формуються нові ринки (молоді ринки, *emerge markets*).

Наприкінці ХХ – почату ХХІ ст. обсяги вивозу капіталу, зокрема прямих інвестицій, стрімко зростали, супроводжуючи процеси інтеграції економік, поглиблення міжнародного поділу праці та глобалізації соціально-економічних відносин. У 2007 р. зальний обсяг іноземних прямих інвестицій перевищив 1.8 трлн доларів. Через настання фінансово-економічної кризи у 2008 р. їх обсяг зменшився до 1.4 трлн доларів США. Лідерами за обсягом притоку іноземних прямих інвестицій постійно виступають економічно розвинені країни, на початку ХХІ ст. на них припадало 60 % загальносвітового обсягу цих інвестицій. Країни колишнього соціалістичного табору, нині країни з перехідною економікою, акумулювали близько 5 % цих інвестицій, решта (35 %) припадає на країни, що розвиваються (табл. 2).

Таблиця 2

Надходження прямих іноземних інвестицій у різні країни *

млрд доларів США

Країни	1995–2000, середньо- річні	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (оц.)
Розвинені країни	539	443	361	404	611	941	1248	840
Країни, що розвиваються	188	171	180	284	316	413	500	518
• Африка	9	15	19	18	29	46	53	62
• Латинська Америка, Карибський басейн	73	58	46	94	76	93	126	142
• Західна Азія	3	5	12	21	43	64	71	58
• Південь, схід та південно-східний регіон Азії, Океанія	103	93	103	151	168	210	250	256
Країни з перехідною економікою (південно-східна Європа та СНД)	7	11	20	30	31	57	86	91
Разом	734	625	561	718	958	1411	1834	1449

Примітка. * Складено за даними UNCTAD.

Забезпеченість світової економіки капіталом багато в чому визначається величиною корпоративного прибутку, оскільки, внаслідок випереджаючого зростання продуктивності праці порівняно із заробітною платою, частка прибутку в національному доході розвинених країн досягла рекордного рівня. В основі цього процесу, з одного боку, підвищення фондоозброєності праці й ефективності капіталовкладень у розвинених країнах, з іншого – загострення конкуренції на світовому ринку праці. Швидке перенесення виробничих потужностей і використання аутсорсингу в країнах із низьким рівнем

оплати праці, а також імміграція з країн, що розвиваються, негативно впливають і на заробітну плату в розвинених країнах. Розширення притоку іноземних інвестицій на ринки, що розвиваються, обумовлене випереджаючими темпами економічного підйому та вірогідним перетворенням виробничих активів цих країн в одне з основних джерел прибутку та зростання капіталізації найбільших ТНК. Разом із тим, приплив коштів на ринки країн, що розвиваються, буде нерівномірним, це вже проявляється на ринках капіталу й може спричинити виникнення кризових ситуацій.

Для полегшення трансграничного руху капіталів експортери користуються так званими "офшорними зонами", для яких характерне лояльне державне регулювання: мінімальні податки або їх повна відсутність, сприятливий валютно-фінансовий режим у формі високого рівня банківської та комерційної секретності, відносно простих вимог з ліцензування та регулювання фінансових компаній, мінімальної або повної відсутності вимог центрального банку щодо резервів, відсутності обмежень по конвертації валюті тощо. Термін "офшор" (англ. *off shore* – поза берегом, поза межами) вперше з'явився в одній із газет на східному узбережжі США наприкінці 50-х років ХХ ст., де йшлося про фінансову організацію, що перемістила свою діяльність, на територію зі сприятливим податковим кліматом *. У сучасній літературі поруч із терміном "офшорна зона" використовуються поняття офшорний центр, безподаткова зона, податковий притулок або податкова гавань. Особливістю офшорної юрисдикції є поширення пільгового режиму виключно на компанії-нерезиденти, що не здійснюють діяльність на території цієї юрисдикції і забезпечення ефективного режиму фінансової секретності.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. спостерігається посилення процесу відриву вивозу капіталу від реального виробництва та набуття ним наднаціонального характеру, внаслідок видозмінення форм вивозу капіталу. Якщо раніше фінансовий капітал між країнами перетікав у вигляді платежів за товари, послуги або фінансування закордонного виробництва, то на початку ХХІ ст. посилилася роль не пов'язаних безпосередньо з виробництвом інвестицій, зокрема портфельних.

* Відомим нині прообразом сучасних офшорних зон є антична Греція, коли після введення податку на експорт та імпорт сусідні з нею острови Егейського моря перетворилися на центри безмитної торгівлі та вільні склади контрабанди. У пізньому Середньовіччі подібним центром у Європі стала Фландрія, де були дуже низькі податки. Швейцарія своїм перетворенням у фінансовий центр зобов'язана закону, прийнятому в ХVІІІ ст. Міською радою кантону Женеви, за яким банкірам заборонялося у будь-якій формі розголошувати комерційну таємницю, пов'язану з банківськими рахунками клієнтів. У 1934 р. Швейцарія прийняла подібний закон на загальнодержавному рівні, що перетворило її у своєрідний банківський офшор, на території якого не діють деякі загальносвітові норми контролю за капіталом. У останні десятиріччя приклад Швейцарії наслідує низка держав, для яких банківський бізнес став головним джерелом доходів. Це, зокрема, Барбадос, Багамські острови, Кайманові острови та ін.

Значна частина світових грошових потоків представляла собою так звані "гарячі гроші" ("швидкий" або "мігруючий" капітал), що стали чинником формування "фінансових пухирів", здатних дестабілізувати будь-яку економіку. Гонитва за прибутками супроводжувалися віртуалізацією фінансового капіталу, зростанням швидкості його переливу між регіонами та секторами економіки. Трансграничний рух капіталів, поряд із позитивним впливом, почав набувати дестабілізуючих рис для економік країн і ставати чинником регіональних фінансових криз.

За оцінками експертів, глобалізація стала основою господарської парадигми довгої хвилі, що ймовірно завершиться у 2010 р.; перші два цикли цієї хвилі були у 80-ті роки – розвиток, та у 90-ті роки ХХ ст. – зростання [5]. На початку ХХІ ст. світова економіка перебувала у критичній стадії стагнації, що знаходило прояв у суттєвому скороченні темпів зростання основних економік – США, Євросоюзу та Японії. Це було свідченням початку світової економічної кризи. Рецесія в США та ЄС матиме наслідком "згортання" промисловості "третього світу", особливо тих країн, які виявлять найгіршу здатність адаптуватися до нових викликів у конкуренції, що загострилася. Виграш отримують ті, хто здатен запропонувати найнижчі ціни, отже, має резерви у їх зниженні. Швидкий рух у підвищенні конкурентоспроможності демонструє Китай, який впливає на суттєвий перерозподіл ресурсів у світовій економіці та напруження ресурсної бази світового господарства. У 2008 р. саме підвищений споживчий попит населення Китаю спровокував світову продовольчу кризу, а падіння попиту на металопродукцію – падіння цін по усіх компонентах її виробництва. За оцінками експертів, Україна, яка має високу енергоємність виробництва і знаходиться у фазі підвищення цін на газ, може втратити свої сегменти на світових ринках.

Світова фінансово-економічна криза, перші симптоми якої відчувалися у США у 2007 р., внесла кардинальні зміни у процес трансграничного руху капіталів. Вона продемонструвала необхідність кардинального перегляду підходів до розуміння ролі та форм вивозу капіталу в сучасних умовах, зв'язку руху фінансових потоків з рухом реальних товарів та послуг, а також місця держави у регулюванні сфери фінансів у ринковій економіці. Враховуючи глобальну економічну кризу, економічні системи входять у стадію дефіциту міжнародного капіталу, це негативно вплине на економічне зростання найближчих років.

Свого часу нинішнім главою Федеральної резервної системи (ФРС) США Беном Бернанке (1953) була запропонована концепція "глобального надлишку заощаджень", що полягала у зростанні "надмірних" заощаджень, особливо в країнах, що розвиваються*. На думку

* Бен Бернанке у лютому 2006 р. був призначений на пост голови ФРС США, замінивши на цій посаді Алана Грінспена. До того він був головою Ради економічних консультантів при президенті США та членом правління Федеральної резервної системи.

Бернанке, крім Азії, цю проблему загострюють країни-експортери нафти, у тому числі Росія. В останні роки заощадження Китаю та інших країн Азії, як і золотовалютні резерви цих країн, акумулювались переважно в державні облігації США та інших розвинених країн. Сьогоднішня фінансово-економічна криза доводить, що для нарощування інфраструктури та підйому рівня продуктивності своїх економік країни, що розвиваються, повинні здійснювати саме політику "зростання заощаджень" та оптимізації фінансових потоків.

Якщо у другій половині ХХ ст. розвиток світової економіки у багатьох країнах опирався на зростаючу десятиліттями частку нагромадження у валовому внутрішньому продукті (ВВП), то у 2008–2010 рр. очікується, що ця частка суттєво знизиться. У 2008–2010 рр. частка інвестицій у світовому ВВП знизиться у розвинених країнах – з 19 до 17 %, в країнах, що розвиваються, – з 26 до 20 %, що обумовлено негативними явищами на фінансовому ринку та завершенням довгої хвилі економічного розвитку (1980–2010 рр.) [5].

Очікується, що саме по завершенні цієї світової кризи, починаючи з 2010–2011 рр. стартує нова довга хвиля, яка досягне свого максимуму у 2020–2040 рр. Саме ті країни, що виявлять здатність до швидкого пристосування до нових, жорстких умов конкуренції, потраплять до групи лідерів. Прогнозується зростання нагромадження основного капіталу протягом 2015–2020 рр. як однієї зі складових входження економічної системи у нову довгу хвилю економічного розвитку. Можна очікувати, що розвиток світової економіки в 2008–2020 рр. створить високий попит на інвестиційні ресурси. У середньостроковій перспективі потреба в інвестиціях багато в чому визначатиметься вибуттям і заміною потужностей, створених в останній чверті ХХ ст.

Україна є активним учасником інтеграційних та глобалізаційних процесів сучасної світової економіки та безпосередньо задіяна у процесах міжнародного руху капіталів. У стратегічних планах її розвитку передбачено обов'язковість відкритого характеру національної економіки. Маючи величезний економічний потенціал, наша країна, як така що належить до перехідних економік, відчуває гостру потребу у фінансових ресурсах, у тому числі прямих інвестиціях та позиках, які необхідні їй для реалізації трансформаційних процесів у соціальній та економічній сферах.

Відкритість національної економіки має як позитивні, так і негативні наслідки для України, а її залежність від зовнішніх джерел фінансування створює, на жаль, величезні проблеми особливо в умовах глобальної фінансово-економічної кризи. Зокрема, за перші три квартали 2009 р. прямі інвестиції в Україну становили 3948 млн доларів США, що майже на 54 % менше порівняно з відповідним періодом попереднього року. Ці інвестиції надходили зі 125 країн світу, у тому числі з країн-учасниць Євросоюзу надійшло 3125 млн доларів США (79 % загальних інвестиційних надходжень в Україну), країн-членів СНД – 398 млн доларів США (10 %) та решти країн – 425 млн доларів США (11 %) [6].

У контексті сучасної економічної ситуації в Україні, а також оцінюючи перспективи розвитку світової економіки та тенденції трансграничного руху капіталів у майбутньому, слід зазначити, що Україна й надалі відіграватиме помітну роль у міжнародному русі капіталів. Її географічне положення, природні та людські ресурси, з одного боку, та недостатність фінансових ресурсів для соціального та економічного розвитку, з іншого, обумовлюватимуть високу зацікавленість іноземних інвесторів та гостру потребу у нарощуванні прямих інвестицій в економіку України. За цих умов надзвичайно важливим є ефективне використання залучених коштів в Україні, максимальне використання їх з метою нарощування інноваційних виробництв, розвитку агропромислового сектору її економіки, виробництва товарів та послуг на основі використання енергозберігаючих технологій. Участь України у трансграничному русі капіталів має слугувати розвитку її національної економіки і на цій основі підвищенню добробуту населення країни.

На основі викладеного можна зробити певні висновки.

По-перше, розвиток теоретичних засад вивозу капіталу пройшов декілька етапів: у XVI – XVII ст. відстоювалась необхідність державного втручання у формування зовнішньоторговельних відносин з метою обмеження вивозу з країни валюти та збільшення експорту товарів; у XVIII ст. трансграничне переміщення капіталу розглядалось як дієвий механізм національного та світового економічного розвитку; у XIX ст. панувала точка зору, що вивіз капіталу є способом завоювання нових ринків; на початку XX ст. вивіз капіталу аналізувався як одна з п'яти ознак вищої стадії капіталізму – імперіалізму; у 30–40-х роках XX ст. вивіз капіталу досліджувався у контексті руху позичкового капіталу в цілому, вивчалися питання міжнародного фінансування та виникли теорії портфельних інвестицій; у 50–60-ті роки XX ст. оцінка вивозу капіталу була неоднозначною – або як процес зародження механізмів неоколоніалізму, або як дієвий захід взаємовигідного співробітництва економік різних країн; у 70-ті роки XX ст. прийнятим було визначення, що вивіз капіталу здійснюється переважно з метою збільшення капіталу, при цьому стали розрізняти вивіз у підприємницькій формі (прямі та портфельні вкладення) та у формі позичкового капіталу (позики, кредити, розміщення коштів у іноземних банках); кінець XX – початок XXI ст. вивіз капіталу пов'язується переважно з діяльністю ТНК. Економічна думка цього періоду пов'язує вивіз капіталу з процесами формування глобальної (наднаціональної) економіки, що характеризується суттєвим зростанням мобільності капіталу.

По-друге, еволюція вивозу капіталу тісно пов'язана із загально-економічним розвитком суспільства. Можна констатувати залежність між, з одного боку, змінами напрямків та обсягів вивозу капіталу, а, з іншого – циклами ринкової кон'юнктури.

По-третьє, наприкінці ХХ – почату ХХІ ст. обсяги вивозу капіталу, зокрема прямих інвестицій, стрімко зростали, супроводжуючи процеси інтеграції економік, поглиблення міжнародного поділу праці та глобалізації соціально-економічних відносин. У 2007 р. загальний обсяг іноземних прямих інвестицій перевищив 1.8 трлн доларів США. Для полегшення трансграничного руху капіталів експортери фінансового капіталу користуються офшорними зонами.

По-четверте, для зарубіжних фінансових і фінансово-промислових груп інвестування коштів у економіки країн із ринками, що формуються, є вигідною формою вкладень. Незважаючи на ризики, що супроводжують іноземні інвестиції в цих країнах, тут існує дуже великий попит на фінансові ресурси, який обумовлює високу доходність інвестицій. Зарубіжні інвестори мають можливість отримувати хороші прибутки, використовуючи західний досвід управління вкладеними коштами. За 2002–2007 рр. прямі інвестиції з розвинених країн становили понад 86 %. Частка країн, що розвиваються у прямих інвестиціях склала 12; частка країн із перехідною економікою становила лише 1.5 %.

По-п'яте, на початку ХХІ ст. транснаціональні компанії були основним джерелом прямих іноземних інвестицій країн із розвинутою ринковою економікою. У країнах, що розвиваються, і країнах із перехідною економікою ТНК продовжували розширювати свої міжнародні операції.

По-шосте, зростання іноземних інвестицій в економіки країн із ринками, що формуються, не зменшує необхідність і значимість нарощування їх внутрішніх фінансових накопичень. Іноземні інвестиції не спрямовані на розвиток у країнах-реципієнтах наукоємних виробництв та тих, що конкурували б із вже існуючими в країнах-донорах. Вони орієнтовані, перш за все, на наближення товарів, що отримані від реалізації інвестицій, до ринків збуту, їх цікавлять сировинні ринки та ринки дешевої робочої сили в країнах-реципієнтах. Держави країн-реципієнтів мають провадити виважену політику розвитку, що забезпечувала б розбудову національного науково-технічного потенціалу та продуктивних сил країни при залученні іноземних інвестицій.

По-сьоме, еволюція вивозу капіталу тісно пов'язана із загально-економічним розвитком суспільства. Спостерігається залежність між, з одного боку, змінами напрямків та обсягів вивозу капіталу, а, з іншого, циклами ринкової кон'юнктури.

По-восьме, наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. спостерігається посилення процесу відриву вивозу капіталу від реального виробництва та набуття ним наднаціонального характеру, внаслідок видозмінення форм вивозу капіталу. Якщо раніше фінансовий капітал між країнами перетікав у вигляді платежів за товари, послуги або фінансування закордонного виробництва, то на початку ХХІ ст. посилилася роль не пов'язаних безпосередньо з виробництвом інвестицій, зокрема порт-

фельних. Трансграничний рух капіталів, поряд із позитивним впливом, почав набувати дестабілізуючих рис для економік країн та ставати чинником регіональних фінансових криз.

По-дев'яте, на початку ХХІ ст. середньорічні темпи росту обсягів грошового капіталу, перш за все прямих інвестицій, зростали швидше, ніж обсяги реальної міжнародної торгівлі товарами та послугами. Склалася ситуація, за якої фінансовий капітал так би мовити "відірвався" від промислового капіталу та реального виробництва.

По-десяте, глобалізація стала основою господарської парадигми довгої хвилі, що імовірно завершиться у 2010 р.; перші два цикли цієї хвилі були у 80-ті роки – розвиток, та у 90-ті роки ХХ ст. – зростання.

По-одинадцять, на початку ХХІ ст. світова економіка перебувала у критичній стадії стагнації. Це було свідченням початку світової економічної кризи. Рецесія в США та ЄС матиме наслідком "згорання" промисловості "третього світу", особливо тих країн, які виявляють найгіршу здатність адаптуватися до нових викликів. Виграватимуть ті країни, що будуть здатні запропонувати найнижчі ціни та матимуть резерви їх зниження.

По-дванадцять, очікується, що саме по завершенні світової кризи, починаючи з 2010–2011 рр. стартує нова довга хвиля, яка досягне свого максимуму у 2020–2040 рр. Країни, що виявляють здатність до швидкого пристосування до нових, жорстких умов конкуренції, потраплять до групи лідерів. Зростання нагромадження основного капіталу протягом 2015–2020 рр. буде однією зі складових входження економічної системи у нову довгу хвилю економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Thomas Mun*. Discourse of Trade from England unto the East Indies, 1621 (твір Томаса Мана "Роздуми про торгівлю Англії з Ост-Індією").
2. *Адам Смит*. Исследование о природе и причинах богатства народов (Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations). — М. : Изд-во социально-экономической лит., 1962.
3. *Карл Маркс*. К критике политической экономии. см. К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения, изд. 2, Т. 13, с. 36–37.
4. *Ленін В. І*. Імперіалізм як вища стадія капіталізму, 1917. див. Ленін В. І. Повне збір. творів. — Т. 31.
5. *Стратегія розвитку України у період до 2020 року* (проект), див. Офіційний сайт Міністерства економіки України. — Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.
6. *Marketplace UkrRos LLC*. — Way of access : <http://www.kpl.net.ua>.